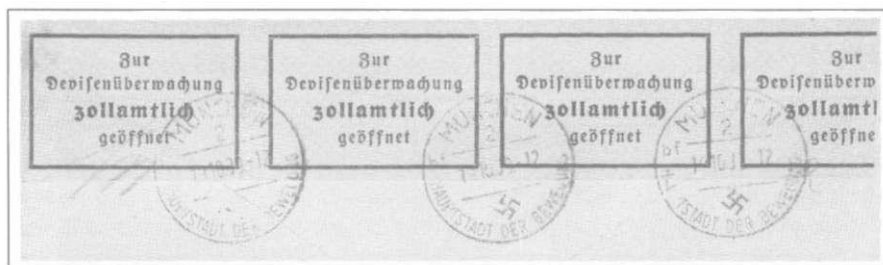

Deviezenproblemen rondom de Tweede Wereldoorlog - deel II

De problemen gedurende de oorlog

Frankrijk en Groot-Brittannië verklaarden op 3 december 1939 de oorlog aan Duitsland, nadat dit land op 1 september 1939 Danzig was binnengevallen met het doel Polen te "bevrijden". Langzamerhand werden steeds meer landen in het conflict betrokken zoals in april 1940 Noorwegen en in mei 1940 België en Nederland. De deviezencontrole raakte steeds meer op de achtergrond en werd vrijwel steeds op de censuurkantoren toegepast. Het is dan ook lang niet altijd te zien of, en zo ja, hoe deze controle heeft plaatsgevonden. Voor zover mogelijk zal ik hierna de deviezencontrole bespreken.

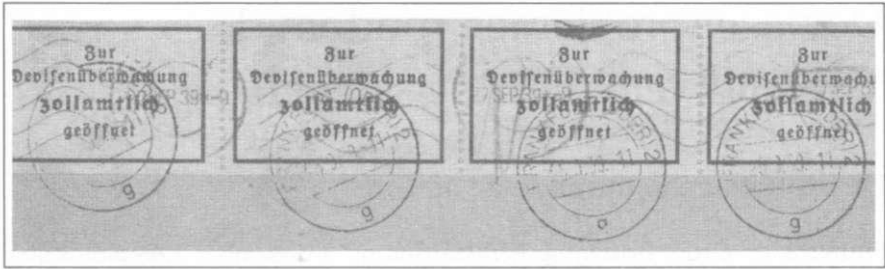

Brief, afgestempeld te Garmisch-Partenkirchen op 10 oktober 1939, en daarna op 19 oktober 1939 te München op deviezen gecontroleerd. Links de paraaf van de controlerende ambtenaar. De brief toont geen enkel teken van censuur.

Toen Nederland nog neutraal was

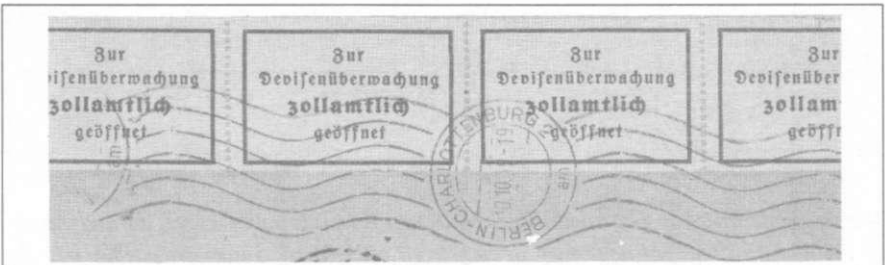
Wolter, een bekende Duitse deskundige op het gebied van censuur en deviezencontrole, schrijft dat Duitsland reeds enige weken vóór het begin van de oorlog begon met het censureren van brieven onder het mom van deviezencontrole. Dit zou in het bijzonder hebben plaatsgevonden bij brieven uit het Oosten zoals Polen en Rusland.

Het werk van de Duitse censuurdienst bleek zeer slecht te zijn voorbereid: bij gebrek aan censuurstroken en censuurstempels werden in de eerste maanden van de oorlog de stroken en stempels van de deviezencontrole gebruikt. Dit gebeurde tot einde november 1939.

Brief, afgestempeld te Frankfurt/Oder op 24 september 1939 en bestemd voor Roemenië. Geopend voor deviezencontrole op 25 september 1939 te Frankfurt. De brief is dus niet gecensureerd.

Het was de bedoeling dat alle post van en naar Duitsland zou worden gecensureerd, maar door de gebrekkige organisatie tijdens de eerste maanden van de oorlog zijn er verschillende brieven gevonden die erop wijzen dat een aantal brieven niet gecensureerd is. Wel waren deze brieven gecontroleerd op deviezen en dan in plaatsen waar geen censuurkantoor gevestigd was.

Brief, afgestempeld te Berlijn op 9 oktober 1939 en bestemd voor Teheran. Op de zegels van de deviezencontrole het poststempel van **Berlin-Charlottenburg** 2 op 10 oktober 1939. Deze brief is dus gelopen over de **Auslandbriefprüfstelle Berlin**.

Het Devisenschutzkommando Holland

Professor de Jong schrijft in zijn boekenreeks Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog dat het Devisenschutzkommando als een van de eerste Duitse diensten in ons land werd gevestigd; dit gebeurde op 5 juni 1940. Het liet alle safeloketten blokkeren en ging vervolgens na of Duitse staatsburgers of emigranten deviezen- en/of belasting-

fraude hadden gepleegd. In elk geval kwam het bij dit onderzoek belasting- en deviezenfraude op het spoor welke tussen 1933 en 1940 door in ons land wonende Rijksduitsers was gepleegd. De Jong schrijft dan verder dat Goering einde 1940 verbood dit materiaal te gebruiken, kennelijk omdat vele Duitsers die op dat moment hoge posten bekleedden, boter op hun hoofd hadden. Toch zou de Duitse belastingdienst liefst 120 miljoen RM extra hebben weten in te vorderen op basis van het in Nederland gevonden bewijsmateriaal!

Brief, afgestempeld te Keulen op 30 oktober 1939, bestemming Arnhem. De zegels van de deviezencontrole zijn niet afgestempeld.

Het **Devisenschutzkommando** heeft zich vanaf het begin beziggehouden met de controle van zowel gewone als aangetekende brieven naar en van het buitenland. Zo werd een aantal aangetekende brieven, op 9 mei 1940 per luchtpost aangekomen, in beslag genomen en gecontroleerd. Deze brieven werden eerst op 27 maart 1941 vrijgegeven, en vertonen tekenen van censuur, hetzij in de vorm van geschreven cijfers, hetzij in de vorm van nummerstempels van censoren, hetzij beide. Aan de hand van deze nummerstempels kon worden vastgesteld dat deze censuur in Keulen heeft plaatsgevonden. De brieven waren gesloten met zegels van de Duitse deviezencontrole, waarover een stempel werd afgedrukt met de volgende tekst: **Devisenschutzkommando Nr. 2 Holland**. In stempels van latere datum is het woord Holland vervangen door **Niederlande**. Daarnaast komt op de brieven nog het volgende stempel voor:

**Falls Empfänger verzogen,
Mit neuer Adresse an Devisenschutz-
kommando Amsterdam zurück**

Gezien het kreupele Duits en de verkeerde schrijfwijze van "schuts" (s in plaats van z) mag worden aangenomen dat het stempel in Nederland is vervaardigd. Waarom men zo nieuwsgierig was naar een nieuw adres, laat zich raden!

Het Deviezenbesluit uit 1941

Op elk Duits censuurkantoor was een afdeling die belast was met de deviezencontrole. Deze afdelingen traden weinig of niet naar buiten. Uit stempels en bijsluiters blijkt dan dat de brieven zijn gecontroleerd op deviezen. Heel vaak ging het in deze teksten om postzegels die in de brieven werden aangetroffen. Zo werd in 1940 in het censuurkantoor Keulen een bijsluiter gebruikt met de volgende tekst:

Der Versand von Briefmarken im Verkehr mit dem Ausland ist während des Krieges unerwünscht. Mit einer Beanstandung künftiger Briefmarkensendungen ist daher zu rechnen.

Uit deze bijsluiter blijkt dat postzegelruil met het buitenland in het begin van de oorlog niet zonder meer verboden was. Voor Nederland veranderde dit echter in 1941. In maart 1941 werd het Deviezenbesluit 1941 gepubliceerd dat op 1 april daaropvolgend van kracht werd. In dit besluit werd bepaald dat de uitvoer van geldswaardige papieren zonder de vereiste documenten verboden was. Nu had dit besluit wel de aandacht van de zakenwereld, maar particulieren hebben, omdat zij niet of onvoldoende op de hoogte waren van de nieuwe gang van zaken, nogal eens gezondigd tegen de bepalingen van voornoemd besluit. Deze overtredingen golden in het bijzonder hen die postzegels wilden ruilen met buitenlandse relaties. Zonder vergunning was dit nu niet meer mogelijk.

Soorten van overtredingen

Zoals ik hiervoor reeds opmerkte, heeft de zakenwereld het Deviezenbesluit vermoedelijk niet zo duidelijk overtreden. Ik heb althans geen teruggestuurde brieven gevonden waaruit dit zou blijken. Wel ken ik een brief waaraan is te zien dat in Duitsland van tevoren overleg is gepleegd over de inhoud van de brief. Deze werd in december 1939 naar Nederland gestuurd vanuit Mönchen-Gladbach: er is duidelijk sprake van een zakenbrief omdat in het midden op de achterzijde van de envelop een stempel van het Zollamt te Mönchen-Gladbach staat. Na goedkeuring van de inhoud door het Zollamt is de brief gesloten en daarna van dit stempel voorzien. Voorts vond de normale censurering te Keulen plaats.

Wat de particulieren betreft, wil ik nader ingaan op een drietal overtredingen van hen:

- a. postzegels die werden aangetroffen in brieven;
- b. overfranking van brieven/briefkaarten;
- c. in brieven aangetroffen internationale antwoordcoupons.

Postzegels in brieven

Wat er gebeurde wanneer bij het censureren van brieven postzegels werden aangetroffen, kan eigenlijk alleen worden vastgesteld aan de hand van teruggestuurde brieven. Officiële publicaties zijn mij niet bekend terwijl ik over dit onderwerp ook geen publicaties in tijdschriften ben tegengekomen.

Bij opening op een Duits censuurkantoor bleek dat een brief die in 1942 vanuit Nederland naar Zwitserland was verstuurd, postzegels te bevatten. De brief werd naar Nederland teruggestuurd en daarna door de Douanerecherchedienst te Amsterdam aan de afzender teruggezonden met een begeleidend briefje. Hierin werd meegedeeld dat het zenden van postzegels naar het buitenland zonder vergunning verboden was.

In een ander geval werd een brief in 1942 vanuit Nederland naar Italië gestuurd: ook in dit geval werd op het censuurkantoor geconstateerd dat de brief postzegels bevatte. Nu, echter, werd de brief rechtstreeks naar de afzender teruggezonden: in de envelop bevond zich een 'Zettel' van de Auslandsbriefprüfstelle met de vermelding van een aantal redenen waarom brieven konden worden teruggestuurd. Eén van die redenen was 'Unzulässige Anlagen' (ongeoorloofde bijlagen). Ter verduidelijking stond op de achterzijde van het briefje: Ein- und Ausfuhr von Briefmarken verboten.

Opvallend is dat bij de laatste retourbrief geen sprake is van het inschakelen van de Douanerecherchedienst, zodat daar ook niet kon worden aangekend dat iemand een overtreding had begaan. Maar wie bepaalde nu wat wèl en wat niet zodanig in strijd met de bestaande voorschriften was dat dit terugsturen al dan niet via de Douanerecherchedienst moest gebeuren?

Ook zijn er brieven bekend die kennelijk door zowel de Duitse censuur als de deviezencontrole zijn bekeken, maar die ondanks het feit dat de brieven postzegels bevatten, zonder meer werden doorgestuurd.

Overfranking van brieven en briefkaarten

De Duitse autoriteiten stelden zich op het standpunt dat elk poststuk slechts overeenkomstig het geldende tarief gefrankeerd mocht zijn. Voor poststukken met een overfranking, d.w.z. met een hogere frankering dan volgens het geldende tarief, werd bepaald dat deze teruggezonden moesten worden, vergezeld van een waarschuwing. Zo'n waarschuwing werd bijvoorbeeld aan de afzender gestuurd die een brief naar het buitenland had gefrankeerd met het blok Legioenzegels van 12½ cent: daarmee was de frankering vier maal te hoog. Een ander voorbeeld betreft een aangetekende briefkaart met de complete serie Winterhulp 1944 met een nominale waarde (frankeerwaarde) van 28 cent. Het toen geldende tarief voor een aangetekende briefkaart naar het buitenland was 17½ cent zodat de overfranking 10½ cent bedroeg.

Wanneer je dit nu bekijkt, vraag je je toch af waarom men zich in die tijd met zulke kleinigheden bezighield. Was er nu werkelijk niets beters te doen? Dit verwijt geldt niet alleen de ambtenaren van de Douanerecherche dienst: uit archieven van de Deutsche Dienstpost Niederlande is mij gebleken dat elk van deze ambtenaren steeds een koppel vormde met een Duitse ambtenaar. De laatste bepaalde wat wel en wat niet door de beugel kon. Bovendien stuurde het Duitse censuurkantoor te Keulen deze overgefrankeerde poststukken terug: dus daar begon deze pietluttigheid.

Internationale antwoordcoupons

Op 22 juli 1941 stuurde ik een brief met acht antwoordcoupons naar Zwitserland. De bedoeling was een familielid aldaar de portokosten te vergoeden van brieven die naar een ander familielid in Nederlands Indië verstuurd werden. Op 28 januari 1942 werd de brief in zijn geheel naar mij teruggestuurd. Op de voorzijde van de enveloppe, linksonder, stonden de bekende potloodaantekeningen van het Duitse censuurkantoor te Keulen. In het bijgevoegde waarschuwingsbriefje stond dat de uitvoer van antwoordcoupons zonder vergunning verboden was. Dit is natuurlijk een hoogst vreemde gang van zaken, omdat deze coupons zonder enige beperking en zonder waarschuwing verkocht werden.

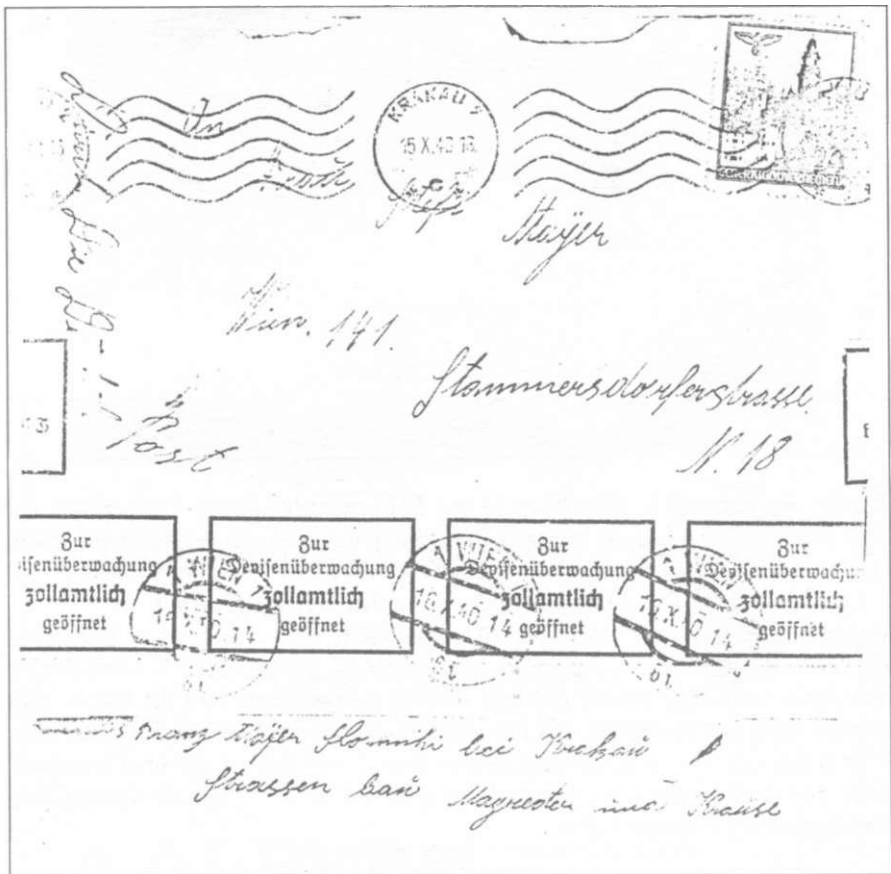
Later bleek dit standpunt enigszins verzacht te zijn. Bij een teruggestuurde brief uit 1944 was wéér een briefje bijgevoegd, waarin werd opgesomd wat volgens de deviezenvoorschriften zoal verboden was:

"Uitvoer van internationale antwoordcoupons anders dan vergoeding van

frankeerkosten voor reële briefwisseling (twee coupons zijn enkel voor dit doel toegestaan)."

Toch binnenlandse controle in Duitsland?

Bij mijn bestudering van dit onderwerp vond ik een brief, afkomstig uit Krakau en aldaar afgestempeld op 15 oktober 1940. Deze plaats lag voor de oorlog in Polen en tijdens de oorlog, na de bezetting door Duitsland, in het General Gouvernement. De brief was bestemd voor Wenen en werd daar op 18 oktober 1940 voor controle op deviezen geopend.

Brief, afgestempeld te Krakau op 15 oktober 1940 en bestemd voor Wenen. Geopend voor deviezencontrole op 18 oktober 1940 te Wenen.

Riemer, een Duitse deskundige, meende dat hier sprake was van een Irrläufer, een brief die bij de sortering van de post in een verkeerde zak terecht was gekomen. Riemer zelf had enkele brieven uit het General Gouvernement die ook gecontroleerd waren. Ik heb mijn twijfels over deze opvatting. De Duitsers hadden weinig vertrouwen in hun oostelijke burens en ik vermoed dat de deviezencontrole bewust plaatsvond.

R-brief, afgestempeld te Utrecht op 14 mei 1943 en bestemd voor Zwitserland. De brief werd door de Duitsers geopend en niet gesloten met een censuurstrook maar met het bekende zegel van de Duitse deviezencontrole. De tekst hierop luidt:

Zur I Devisenüberwachung I zollamtlich I geöffnet

Verder staan op de voorzijde kleine stempels van de Duitse censuur te München. De normale gang van zaken was dat brieven werden gecensureerd en soms aan de met deviezencontrole belaste afdeling werden doorgegeven. Van dit laatste was vrijwel nooit iets te merken aan het uiterlijk van de brief. De sluiting van deze brief is dus iets zeer uitzonderlijks en was Riemer niet bekend. De brief is vrijwel zeker aan de afzender teruggestuurd, aangezien de brief later in de verzameling van de afzender is aangetroffen.

Drs. W.J. van Doorn.